

סימן ה

צורת המנורה

רמב"ם הלכות בית הבחירה פרק ג הלכה ט
הגביעים דומין לכוסות אלכסנדראה שפיהן רחב ושוליהן קצר.

וחזינן בי' דבר תמוה, והוא אשר כל הגביעים מצויירים באופן הפוך כששוליהם הקצרים למעלה ופיהם הרחב למטה. ובודאי א"א לומר שהרמב"ם לא דייק בזה וצייר את הגביעים עשרים ושתיים פעמים להיפך ממש מכמו שהיו באמת, ובע"כ שהיתה לו קבלה בזה מרבותיו או שה' בידו איזה מקור שלא הגיע לידינו. אלא דיש לנו לתת טעמא בזה אמאי באמת היו הגביעים נתונים במנורה בדרך הפוכה דוקא.

וי"ל בזה עפמש"כ רבינו בחיי בפ' תרומה דהגביעים שבמנורה באו לרמז על השפעת קדושה עליונה לעוה"ז השפל, כי עיקר ענינו של גביע הוא להשפיע המשקה אשר בתוכו לאדם השותה, ועד"ז גביעי המנורה השפיעו רוחניות וקדושה לכל העולם. וכ"ה בפ' הראקאנטי עה"ת. ובאמת דעצם הדברים שהמנורה השפיעה מקדושתה לכל העולם כולו מפורש בגמ' מנחות דף פו, דאיתמר התם "ויש לבית חלוני שקופים אטומים, תנא שקופים מבחוץ ואטומים מבפנים, לא לאורה אני צריך כו' עדות היא לכל באי עולם שהשכינה שורה בישראל", וברש"י כת"י שם פ" שהחלונות הם "רחבים מבחות ופיהם אטום וקצר מבפנים, דדרך כותל אבנים כשעושין

יסוד הלכה זו הוא במנחות דף כ"ח ובברייתא דמלאכת המשכן פ"י (אלא דיעויין שם בפירש"י וכן בפירושו עה"ת שפירש באופן אחר). ובפשטות היו הגביעים נתונים במנורה כדרך עמידתם כששוליהם למטה ופיהם הרחב כלפי מעלה, והכי מפורש ברלב"ג עה"ת: "שולהם לצד יציאתו מקנה המנורה". וכן מוכח בחזקוני ובבכור שור עה"ת שכתבו שהגביעים היו מתמלאים מן השמן כשהנר מתמלא יותר מדאי. אכן במאה האחרונה נתגלה (בגניזת קהיר) פיה"מ כתוב בעצם כת"י קדשו של הרמב"ם ושמה בספ"ג דמנחות צייר הרמב"ם את צורת המנורה (ונדפס בפיה"מ הוצאת הר"י קאפח).

ובאמת דגם בספר היד צייר הרמב"ם צורת המנורה כמו שמצינו בכת"י דס' היד דבפ"ג סוף ה"י אחרי שביאר מעשה המנורה כ' "וזו היא צורתה" ומצויר בהם צורת המנורה ע"ד צורתו בפיה"מ. אלא שבדפוס הרמב"ם נשמט משום שהתקשו בהדפסת ציורים, ולכן השמיטו גם שלש תיבות הללו. (ובמהדורת פרנקל הוחזר התיבות והצורה עפ"י כת"י הנ"ל).

ודברי ראב"ע (תצוה כז, כא) שכ' שהיו "הנרות כחצי עגולה" היינו שהקיפו ששת הקנים את הקנה האמצעי סביב כחצי עיגול, כדמשמע בפ"י הקצר (תרומה כה, לז), וכמשמעות הספרי זוטא כאן – "וחוזרין חלילה כמין עטרה", אבל מגוף המנורה נ"ו נמשכים ביושר. ויעוין בפ"י זית רענן (לבעל מג"א) על הילקוט ריש פרשתינו.

וכמובן שאין להביא שום רא"י מצורת המנורה שנחקק בשער הנחצון של טיטוס הרשע ימ"ש אשר ברומי, אשר שם מופיע הקנים בצורת חצאי עיגול, דמאן ייאמר שאותו האומן שחקק צורתו ראה אותו במו עיניו, ואולי צייר ע"פ מה שנדמה לו. ואפ"י הי' לנו ממנו עדות מפורשת לא הי' נאמן לחלוק על דעתו של הרמב"ם. ויתירה מזו מצינו בשבת סג, ב דפליגי התם בנוגע לצורת הכתיבה שעל הציץ דחכמים ס"ל דכתוב עליו בב' שיטין וקאמר ר"א בר"י "אני ראיתיו ברומי וכתוב עליו קדש לה' על שיטה אחת". ובמאירי שם כתוב "ואעפ"י שמגדולי החכמים העידו ואני ראיתיו ברומי כו' לא הכחישו את הידוע אצלם אף בעדות רא"י".

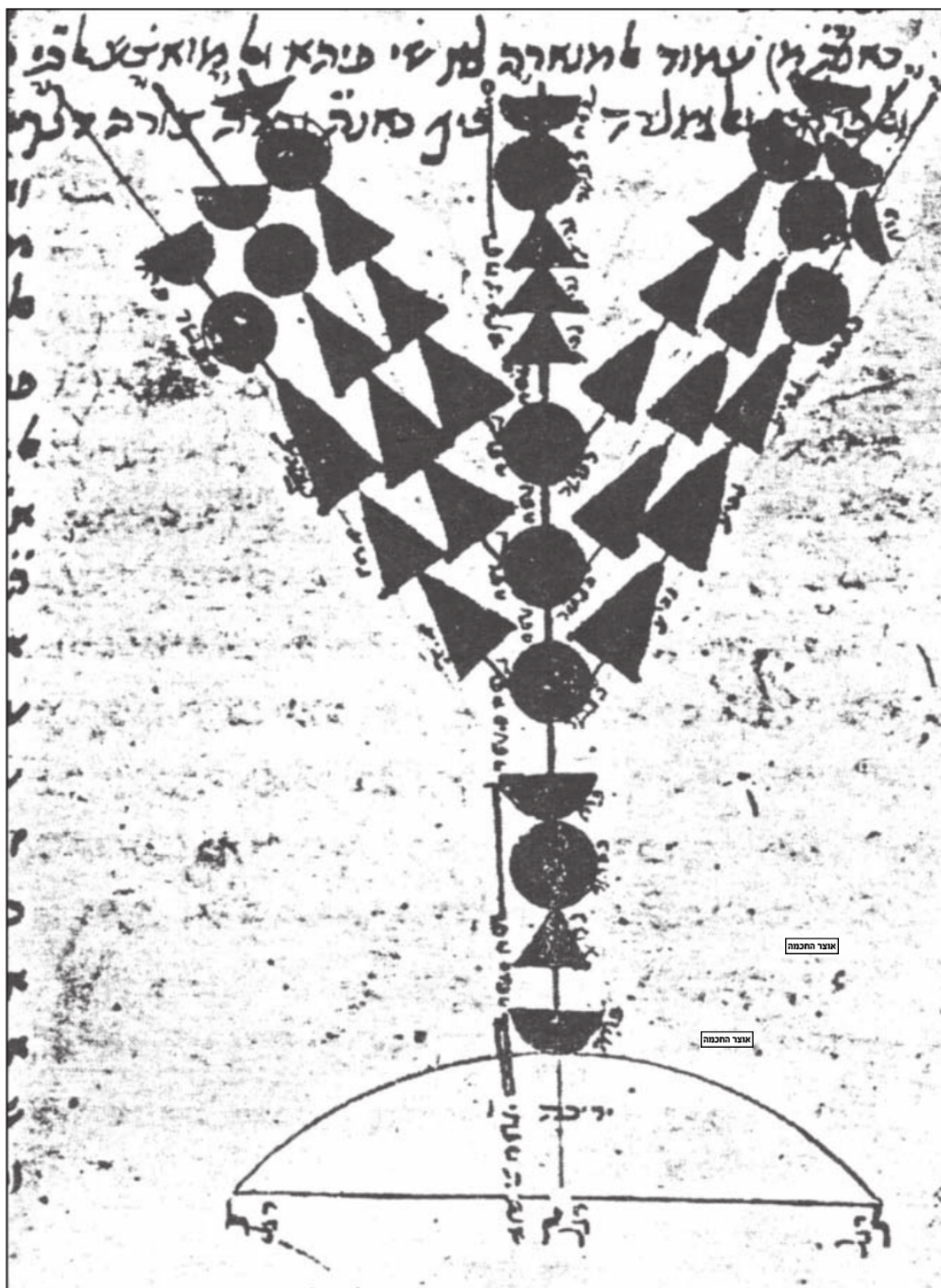
חלון מרחיבין אותו מבפנין שמשפיעים עובי הכותל מכל צד כדי שלא יסתום ויעכב עובי הכותל את האורה מלבא לצדדין, אבל ההיכל הי' קצר מבפנים ומרחיב והולך לצד חוץ כדי שתהי' אורה יוצא מהיכל שתאיר לעולם כי לא לאורה אני צריך". (וע' גם במדרש ויק"ר פל"א אות ז' ובתנחומא פ' תצוה אות ו'). הרי להדיא דתכלית המנורה היתה להשפיע אור קדושתה על פני תבל. ועפ"ז י"ל דכיון שהגביעים רומזים על השפעה עליונה לעוה"ז התחתון להכי מונחים במנורה באופן שפיהם הרחב כלפי מטה דהיינו כלפי עולם התחתון, בדוגמת גביע פשוט דבעת שהוא משפיע פיו הרחב מופנה כלפי פי האדם מקבל המשקה. והוא ענין אחד עם חלונות המקדש שפיהם הרחב כלפי העולם שמבחוץ "כדי שתהא אורה יוצא מן ההיכל שתאיר לעולם".

והנה ישנו עוד חידוש בציור הנ"ל שבכת"י של הרמב"ם, והיינו שששת קני המנורה עולים מקנה האמצעי [באלכסון] ישר ולא בחצאי עיגול כבציורים הנפוצים. וכן מפרש בפ"י ר' אברהם בן הרמב"ם עה"ת שכ' שהקנים "נמשכים מגופא של מנורה לצד ראשה ביושר כמו שצייר אותה אבא מרי ז"ל לא בעיגול כמו שצייר אותה זולתו". וכה"ד רש"י בפירושו עה"ת שכתב שקני המנורה "באלכסון נמשכים ועולים".

ומה שכ' בס' מעשה חושב (פ"ז) דמסתמת לשון הרמב"ם בספר היד שכתב שהקנים "נמשכים ועולים כנגד גובה המנורה" ולא הזכיר שעלו באלכסון, משמע שחולק על רש"י וס"ל שהיו עולים בעיגול, אינו מובן, דמה ראה בסתימת הרמב"ם לפרשו באופן זה ולחדש פלוגתא עם רש"י, ואדרבה בפשטות "קנה" הוא בקו ישר.

ציור המנורה בכתב יד עתיק של ספר יד החזקה (הלכות בית הבחירה פרק ג) שנכתב בערך בשנת ה' אלפים ומאה. המג"י מעיד עליו: "הגהתי ספר זה מספר אשר כתוב עליו בכתב יד רבנו משה המחבר ש"צ וכך כתוב עליו בכתב ידו הוגה מספרי וכתב משה בן מיימון זצ"ל וכתב נתן הלוי בן מרדכי תנצב"ה".

צילום ציור המנורה שבגוף כתב יד קודש הרמב"ם
 (בפירוש המשנה פ"ג דמנחות)